

evolutie en ethiek, dat hij een aanhanger der evolutiegedachte was, maar: wenn diese Spannung unversöhnlich ist, dann will ich rundweg auf den Gedanken der Entwicklung verzichten, denn ich kann zur Not leben, ohne die Welt zu verstehen, aber ich kann nicht leben, wenn ich nicht mehr weiss, was ich soll. ³³⁾ Het is maar eene andere lezing van Jezus' woord: wat baat het een mensch, of hij de gansche wereld gewint, indien hij zijner ziele schade lijdt. Bij den godsdienst is altijd het innerlijkste van 's menschen persoonlijkheid, zijn eeuwig geluk, de zaligheid zijner ziel gemoeid ³⁴⁾, en daarom mag hij bij de wereldbeschouwing een ernstig woord meespreken, ja hij brengt zelf eene wereldbeschouwing mede, die door en door supranaturalistisch is en Gode eene macht toekent, welke boven de natuur en boven al ons denken en kunnen hoog verheven is, en alle dingen dienstbaar maakt aan de komst van Zijn rijk en de eere van Zijn naam.

Het is volkomen waar, dat de wetenschap zonder meer ons zóó God niet kennen doet, en inzonderheid niet de wetenschap van den tegenwoordigen tijd. In vorige eeuwen was dat bij de toen heerschende naieve wereldbeschouwing wel eenigszins anders gesteld. God woonde in den hemel, welke boven de wolken gelegen was, en zag vandaar op aarde neer; Hij sloeg het gansch gedrag der stervelingen gade en bestuurdde en regeerde alles naar zijn wijzen en heiligen wil; Hij was overal nabij, en zijne tegenwoordigheid werd alom gevoeld. Maar de Kopernikaansche wereldbeschouwing, de uitbreiding onzer kennis aangaande de tweede oorzaken, het inzicht in de heerschappij der causaliteitswet, de diepere psychologische en historische studie van de verschijnselen, hebben God als het ware van ons verwijderd. Het is, alsof overal de natuur tusschen Hem en ons is komen in te staan. Nergens schijnt Hij onmiddellijk tegenwoordig en rechtstreeks werkzaam te zijn. Overal is zijne werkzaamheid door factoren van natuur en historie „vermittelt”; zelfs in het eigen zieleleven en in de diepste geestelijke ervaringen ontmoeten wij Hem niet van aangezicht tot aangezicht ³⁵⁾. De natuur moge God openbaren, zij verbergt Hem evenzeer. Ontelbaar is dan ook het aantal van hen, die aan geen per-